

Ontwerpen met water en de paradox van veiligheid en vermaak

Ofwel hoe (landschap)ontwerpers een oplossing vinden voor de spanning tussen de gevaren en de aantrekkingskracht van water

Een klein afstudeervak bij toegepaste filosofie, maar dan wel over landschapsontwerp. Liefst nog iets met water, ook... Zo begon mijn zoektocht naar ontworpen antwoorden op de paradox van veiligheid en vermaak. Het vinden van 'the one and only solution' was niet de pretentie. Een zo breed mogelijk scala aan oplossingen ontdekken wel. Het werd dus een verkennende (literatuur)studie. Lees hier het verslag van een ontdekkingsreis naar spannende ontwerpen die toch ook veilig zijn, naar prikkelende oplossingen, ideeën die aanzetten tot denken en simpelweg – ik geef het eerlijk toe – naar mooie plaatjes.

Rosie Brader

Student Landschapsarchitectuur
rosiebrader@gmail.com

Een stadje aan een mooie rivier overstroomt gemiddeld eens in de 10 jaar. De bewoners zijn voorbereid op deze overstromingen; op de begane grond liggen tegels en bewaart men geen waardevolle spullen, slapen gebeurt op de bovenverdiepingen. Dit alles helpt echter niet tegen de stank, vochtigheid, terugkerende onzekerheid, onbereikbaarheid. De inwoners waarderen het contact met de rivier, het uitzicht vanuit het centrum over het water en de recreatieve mogelijkheden die de oevers bieden, omdat ze zo direct aan het water gelegen zijn. Het liefst wil men natuurlijk beide: zowel droge voeten, de zekerheid van de bescherming, als de geneugten van het frisse, stromende rivierwater. Zou er een middenweg mogelijk zijn?

In mijn scriptie behandel ik eerst de meer theoretische achtergronden van de centrale vraag. Het draait hier zowel om historische ontwikkelingen als om het verkennen van huidige maatschappelijke trends. Begrippen als *de veiligheidsutopie, de risicomaatschappij, het verlangen naar de kust, democratisering van vermaak, perceptie van risico, Nederlands waterlandschap, ruimte voor water* en *verzekeren als oplossing* komen aan bod. De zoektocht spitst zich dan toe op tien praktijkvoorbeelden. Tien ontwerpen waarin de paradox van veiligheid en vermaak mogelijk een rol speelt. Aan de hand van de ontdekte theorie ga ik op zoek naar de hierin gevonden balans tussen veiligheid en vermaak. Hopend op ideeën die inspirerend, nieuw, praktisch of mooi zijn. You name it! Misschien kan het fictieve stadje er ideeën voor een aantrekkelijke, veilige rivieroever uit destilleren.

In dit artikel zal ik niet proberen dit geheel samen te vatten. De hoofdlijnen van het theoretische deel worden duidelijk gemaakt door het belichten van een selectie van de bovengenoemde begrippen. Vervolgens zal ik één ontwerp gebruiken om tot conclusies te komen. Hiermee hoop ik een idee te geven van de inhoud van mijn scriptie en misschien zelfs wel aan te zetten tot verder lezen.

Of, beter nog, tot vreugdevolle herkenning van de paradox van veiligheid en vermaak bij het bestuderen van andere ontwerpen.

Veiligheid en vitaliteit

Voor een omschrijving van het fenomeen *de paradox van veiligheid en vermaak* ga ik te rade bij Hans Boutellier. In zijn boek *De Veiligheidsutopie* bespreekt hij de aanwezigheid van de paradox van veiligheid en vitaliteit in onze postmoderne samenleving. Hij vat vermaak op als een vorm van vitaliteit. Daarom kan Boutellier's theorie over veiligheid en vitaliteit dienen als startpunt van mijn studie naar veiligheid en vermaak.

Boutellier omschrijft onze huidige maatschappij als een samenleving die zich kenmerkt door een grote mate van beweeglijkheid en diversiteit. Individualisering en het zoeken naar een eigen identiteit ziet hij als zeer invloedrijke trends. Deze trends vormen de basis van het verlangen naar vrijheid, keuzemogelijkheden en speciale belevenissen. Boutellier signaleert hier een grote hang naar vitaliteit.

Daarnaast signaleert hij het verdwijnen van de 'Grote Verhalen' (bijvoorbeeld religie) en een daarmee samenhangend 'moreel onbehagen'. Mensen gaan op zoek naar andere vormen van zekerheid en bescherming. Zij verwachten meer veiligheids garanties van de overheid, of verzekeren zich tegen terroristische aanslagen. Het morele onbehagen ziet Boutellier als de bron van het verlangen naar zowel vrijheid als naar bescherming. En daarmee als de bron van het utopische verlangen naar het samengaan van deze twee. "Men wil ... zoiets als 'veilige vrijheid'." (Boutellier, 2003)

Dat verraadt meteen zijn standpunt over de mogelijkheid om dit samengaan te realiseren. "De oplossing van deze paradox van veiligheid en vitaliteit

Maquette: toekomstige situatie westelijk deel Hafan City óf Concept ontwerp Openbare Ruimte

bestaat eenvoudigweg niet.” (Boutellier, 2003) Hij omschrijft dus eigenlijk geen paradox, maar een daadwerkelijke tegenstelling. Als ditzelfde voor de ‘paradox’ van veiligheid en vermaak geldt, zouden de twee uitersten – ultieme veiligheid en topvermaak – dus nooit in één ontwerp verenigd kunnen worden. Het lijkt voorlopig meer kloppend de relatie tussen beide bestempelen als een *spanning*.

De aantrekkingskracht van water

Wat zijn nou de mechanismen achter vermaak, aantrekkingskracht en water? Iedereen wordt wel eens ‘gepakt’ door de aanwezigheid van water, de frisheid, de kleur, het geluid. Ook vestigt de mens zich van oudsher vaak aan rivieren of zeeën. Maar ons huidige wereldbeeld verschilt nogal van dat in vorige eeuwen. Is er wel altijd aantrekkingskracht van water op de mens geweest? In zijn boek *Het verlangen naar de kust* geeft Alain Corbin een zeer uitgebreide analyse van de complexe ontwikkeling van de gevoelens rond zee en kust vanaf de 17^e eeuw.

Rond 1600 was de mogelijke aantrekkingskracht van zee of kust niet algemeen geaccepteerd. In het collectieve geheugen waren voornamelijk zeer negatieve referenties te vinden. Denk hierbij aan de zondvloed, de oerchaos, ziektes, de gevaren van het zeevaren. In de 17^e eeuw werden de eerste tekenen van waardering van de oceanen zichtbaar. Uit de toenemende waardering van de kracht en intelligentie van de mens

kwam een voorliefde voor tekenen van be- of overheersing door de mens voort (havens, forten dammen). Vervolgens raakte de Grand Tour in de mode, waarin de Klassieke geschriften letterlijk nagereisd werden. De volgende ontwikkeling die het beeld van zee en kust beïnvloedde, was de opkomst van de (medische) wetenschap. De zee kreeg allerlei helende eigenschappen toegedicht. Ook meer begrip van geologie en de werking van de natuur, verminderden de angst voor de oceaan. Ze ging zelfs symbool staan voor oneindige veranderlijkheid, dynamiek en vitaliteit.

De opkomst van de arcadische traditie bracht nieuwe aandacht voor het landschap met zich mee: waardering van het sublieme en waardering van het pittoreske. Het waarden van zee, oceaan en kust vond ook plaats vanuit deze twee verschillende invalshoeken. Badplaatsen kwamen op, maar het waren aristocratische bolwerken. Er werd vooral geëerd vanwege de helende effecten, maar er om heen ontwikkelde zich een sociaal gebeuren dat ook gezonde aristocraten naar de kustplaatsen lokte. De industriële revolutie bracht voor het eerst vrije tijd en betaalbaar vervoer (trein) voor de grote massa. Hiermee werd vertoeven aan zee ineens voor velen bereikbaar. De trek naar de kust was geboren...

In het postmoderne tijdperk is recreatie ook economisch gezien een grote speler. Het is de tijd van de *beleveniseconomie*

(interview Hans Mommaas, ROM nr.5). Voldoen aan het verlangen van de mensen om vermaak te worden, kan veel geld opleveren. Een verklaring voor de opnieuw sterk aanwezige trek naar de kust ligt misschien niet alleen in deze hang naar *fun*. Jacobs (2002) stelt, dat zij ook gedeeltelijk samenhangt met de huidige cultuurcrisis – denk ook aan Boutellier. Een behoefte aan liminaliteitservaringen¹ zorgt voor extra interesse in ‘de beleving van de kust’ (Jacobs, 1999). Men heeft behoefte aan ruimte voor het beleven van grenzen, het ondergaan van de oerkracht van de natuur en het ritme van de zee, leidend tot het zich losmaken van vaste kaders. Dit vraagt dus om een heel ander soort ontwerpen dan die voor *fun* en *pret*. In het ene geval is behoefte aan uitgestippelde routes, kant en klare belevenissen, in het andere vooral aan ruimte, of non-ontwerp.

De spanning tussen veiligheid en vermaak in ‘het ontwerpen aan waterrijk Nederland’

Vaak wordt gesproken over de ‘omslag van strijd naar dialoog’ in het Nederlandse waterbeleid. Voorbeelden zijn Ruimte voor de Rivier, en WB21 met de trits *vasthouden – bergen – afvoeren*. Hangt het ontstaan van deze nieuwe richtingen misschien samen met de spanning tussen veiligheid en vermaak?

Om dit uit te zoeken heb ik eerst het huidige Nederlandse beleid ten aanzien van overstromingsgevaar bekeken. Veel

Animatie: terrassen bij de Marina

normen zijn verouderd, nooit aangepast aan economische groei en andere veranderingen in de maatschappij. Wel zijn er recent verscheidene beleidsstukken verschenen die hier alarmerend over berichten. Dat er inderdaad iets op gang is gekomen, is misschien wel extra zichtbaar door overal opduikende kreten als *dialoog*, *ruimte* en *water accommoderen*.

Uit een zeer oppervlakkige vergelijking met het beleid in andere landen blijkt dat in die landen (VS, VK, Japan, Duitsland, Frankrijk) geen aanwijsbare reactie op de spanning tussen veiligheid en vermaak plaatsvindt. Dus de hypothese dat onze ‘omslag’ een reactie is op de in ons land erg sterke roep om bescherming door de overheid, wordt niet ontkracht. Het – op verscheidene wijzen – faciliteren van ‘ruimte voor water’ is dus een van de oplossingsrichtingen die uit verschillende ontwerpen naar voren zal komen.

Een van de ontwerpen

Het zou natuurlijk leuk zijn om meerdere projecten te bespreken, ik houd het echter kort. Daarom één ontwerp waarin verschillende oplossingsrichtingen gebruikt zijn. Daarnaast is Hafén City bezocht tijdens de buitenlandse excursie van studievereniging Genius Loci.

Openbare ruimte Hafén City | westelijk deel

Hamburg ligt in de Noord-Duitse delta van de Elbe, waar het verschil tussen hoog en laag tij nog steeds gemiddeld

3,4 meter bedraagt. In het deel van de haven dat direct aan het centrum grenst wordt een nieuwe wijk gebouwd. Voor het ontwerp van de openbare ruimte van het westelijke deel werd een wedstrijd uitgeschreven. De winnende inzending wordt nu gerealiseerd.

De onderleggers voor dit ontwerp van EMBT uit Barcelona zijn de overstromingsmaatregelen en de geschiedenis van het gebied als haven. Het hele gebied ligt buitendijks en zal opgehoogd moeten worden, maar de kademuren kunnen geen extra last meer dragen. Daarom wordt het ‘werven-concept’ toegepast; de stroken langs het water blijven op huidig niveau terwijl de rest wordt opgehoogd. Deze openbare ruimtes die behoud van de sterke band met het water garanderen, zullen een belangrijk stempel drukken op het karakter van de openbare ruimte. Bij hoog water zullen ze soms overstromen. De ontstane hoogteverschillen worden onderling verbonden door middel van hellingen, trappen, loopbruggen, terrassen. De twee havens zullen respectievelijk een museumhaven voor historische schepen en een jachthaven huisvesten: beide drijvend.

Analyse | de spanning tussen veiligheid en vermaak in het ontwerp

Het zojuist genoemde werven-concept kennen we in Nederland al heel lang. Ze hebben in Hafén City zowel een technische functie als een functie als verblijfsruimte. De nabijheid van het water blijft beleefbaar, net zoals de getijden en extremiteten als springvloed.

De drijvende eilanden en flexibele loopbruggen dienen hetzelfde doel. De vrijetijdsfuncties zijn innig verbonden met de aanwezigheid van het water: vermaak krijgt ruim baan.

Ook met het oog op veiligheid klinkt het alsof dit de perfecte oplossing is. Maar dan komt er een toekomstig plan om de hoek kijken: het aansluiten op de beschermingslijn van het centrum, zodat Hafén City binnendijks komt te liggen. Klaarblijkelijk vindt men het nu bereikte veiligheidsniveau toch nog niet hoog genoeg.

Conclusie

Het lijkt er op dat men in Hamburg geen duurzame oplossing heeft kunnen vinden voor het spanningsveld van veiligheid en vermaak. De huidige oplossing leidt tot een spannende relatie tussen water en stadswijk. Het heeft een vormgeving die uitlokt tot avontuur, beleven van het water. Maar het plan om in de toekomst meer veiligheid te waarborgen, zou een groot deel hier van teniet doen.

Door het omschrijven en bekritisieren van nog negen ontwerpen² heb ik een zelfde analyse gemaakt. Ook daarna luidt de conclusie: volledige veiligheid en ultiem vermaak zullen nooit samen kunnen gaan. Altijd zal binnen hetzelfde concept een toename van veiligheid tot enige of meer afname van vermaak leiden, en andersom. Maar creatieve oplossingen waarin het maximale van beide wordt opgezocht, leveren spannende

De ultieme beleving van veilige vrijheid

ontwerpen met een zeer acceptabel veiligheidsniveau op.

Literatuur:

- Boutellier, H. (2003) De Veiligheidsutopie. Den Haag: Boom
- Corbin, A. (1989) Het verlangen naar de kust. Nijmegen: SUN
- Jacobs, M. (1999) Een zee van vrijheid – een studie naar motieven voor kusttoerisme en vrijetijdservaringen aan de kust. Wageningen
- Bayer, M. (2002) Interview met Hans Mommaas: planologie heeft geen antwoord op spektakelmaatschappij. ROM nr. 5: thema ruimte voor vrije tijd, Elsevier overheid

Verantwoording illustraties:

- Maquette: toekomstige situatie westelijk deel Hafencity - www.hafencity.com © Schiebel, Korol
- Concept ontwerp Openbare Ruimte – EMBT landscape architects, Barcelona
- Animatie: terrassen bij de Marina - www.hafencity.com © Lab3
- Bungeejumper www.davevandun.nl

Noten

¹ Liminaliteit: een toestand waarin men geen zelf, geen identiteit heeft, waarin men de oude kaders heeft afgeworpen, maar zich nog geen nieuwe kaders heeft aangemeten (Jacobs 1999, naar Van Genneep, Mol en Turner)

² Bijvoorbeeld waterstad Westergouwe, Hochwasserschutz Miltenberg, Overdiepse polder en de hoogwaterverdediging van de Venetiaanse lagune

Onderwijscolumn

De Hucht: Persoonlijk en beschermend?

Zowel Wageningen Universiteit als onze studies hier op de Hucht zijn klein. Alhoewel, dat mag je niet altijd zeggen. Bij voorlichting aan scholieren bijvoorbeeld mag het woordje 'klein' niet in de mond genomen worden. Nee, 'persoonlijk', dat is een betere term. Over het algemeen zijn zowel medewerkers als studenten erg blij met dit zogeheten persoonlijke karakter. Zij roemen de makkelijke en persoonlijke contacten en de gezellige sfeer op de Hucht. Toch zijn kleine studenten-aantallen niet altijd voordelig. In het spel om macht en geld is het aantal studenten van groot belang. Voor de universiteit om volop mee te draaien in de kenniseconomie en voor onze studie om mee te tellen als de universiteitop haar beleid uitdenkt en uitvoert. In dat geval geldt voor het studentenaantal "meer is beter". We zijn dan ook allemaal benieuwd hoeveel eerstejaars studenten er bij het begin van het collegejaar bij ons aan de startstreep staan.

Terug naar 'dat persoonlijke'. Heerlijk is het om door de gangen van de Hucht te slenteren, alle studenten en docenten te groeten en even te zwaaien naar Chris Baltjes of iemand anders wiens kamer je op dat moment passeert. Het grote gevaar van deze gezelligheid is natuurlijk de achteruitgang van de productiviteit. Helaas blijkt bij mij vaak aan het einde van de pauze dat het een pauze van meer dan een half uur is geweest.....

Een ander probleem is dat in sommige jaargangen de groepen per studierichtingen wel erg klein worden. Volgens mij is het aantal vierdejaars planners die dit jaar aan hun master beginnen op één hand te tellen. Dit is niet goed voor de diversiteit (aan meningen en aan manieren van aanpak) en het is ook wel een beetje saai. Elke dag weer dezelfde gezichten. Echter, in de master stromen ook weer nieuwe studenten binnen en volgen ook studenten met een ander studietempo of –indeling dezelfde mastervakken, zodat de groepen weer van vers bloed worden voorzien. We noemden de HBO-doorstromers afgelopen jaar met een lach "onze nieuwe vrienden".

Tsja, vrienden. Het lijkt af en toe wel of iedereen je vriend is op de Hucht. Dat is toch onmogelijk? Het is in ieder geval een beschermd wereldje. En komt dat ons-kent-ons gevoel het studieproces ten goede? Of is iedereen veel te lief voor elkaar? Houd je elkaar wel scherp als je elkaar al zo goed kent? Ik weet het niet. Het maakt me ook niet zoveel uit. Ik heb 't naar mijn zin en loop dit nieuwe collegejaar weer fluitend naar ons afstudeerhokje. Misschien ben ik dan toch niet zo'n kritische studente...

De grootte van onze universiteit en studie zal altijd een hot-item blijven. En ik ben benieuwd hoe ikzelf straks, -na het leven op de Hucht-, de grote-mensen-wereld zal gaan beleven.

Lotte Bontje